

## ***Parafialne dziedzictwo przeszłości (wartość, znaczenie i ochrona).***

### *Konspekt na listopad dla PZS*

Modlitwa – refleksja (por. Jan Paweł II, *List do artystów*, 16)

*Piękno jest kluczem tajemnicy i wezwaniem transcendencji. Zachęca nas, abyśmy poznali smak życia i umieli marzyć o przyszłości. Dlatego piękno rzeczy stworzonych nie może przynieść mu zaspokojenia i budzi ową utajoną tęsknotę za Bogiem, którą święty Augustyn, rozmiłowany w pięknie, umiał wyrazić w niezrównanych słowach: «Późno Cię umiłowalem, Piękności tak dawna a tak nowa, późno Cię umiłowalem».*

*Niech różnorakie drogi, którymi podążamy prowadzą nas wszystkich do owego bezmiernego Oceanu piękna, gdzie zachwyt staje się podziwem, upojeniem, niewymowną radością.*

*Niech drogowskazem i natchnieniem będzie dla nas tajemnica zmartwychwstałego Chrystusa.*

*Niech nam towarzyszy Najświętsza Panna - «cała piękna»: Jej wizerunek przedstawiali w swych dziełach niezliczeni artyści, a wielki Dante ogląda Ją w chwale Raju jako «piękność, co była rozkoszą dla oczu świętych onych rzesz bez końca».*

*Niech sztuka i tradycja przyczyniają się do upowszechnienia prawdziwego piękna, które będzie niejako echem obecności Ducha Bożego i dzięki temu przekształci materię, otwierając umysły na rzeczywistość wieczną.*

### **1. Jak jest? (diagnoza sytuacji)**

Postępujące w szybkim tempie procesy przemian społecznych i kulturowych, przemieszczanie się ludzi w poszukiwaniu swojego miejsca na ziemi, jak również powszechna fascynacja kulturą światową stwarzają poważne zagrożenie degradacji, zniszczenia, a nawet wyginięcia dziedzictwa kulturowego naszej diecezji i wchodzących w jej skład parafii. Wiele materialnych, jak i niematerialnych dóbr zostało utraconych bezpowrotnie. Dziś żyjemy w okresie „rewolucji cyfrowej”.

Współczesne rozwiązania informatyczne pozwalają na utrwalenie dorobku pokoleń oraz jego szeroką popularyzację. Zapis cyfrowy i udostępnienie materiałów daje ogromną szansę na docenienie własnego dziedzictwa kulturowego oraz wykorzystanie go w celach edukacyjnych, zawodowych lub rekreacyjnych. To także szansa na ocalenie od zapomnienia miejsc, przedmiotów, obyczajów, fotografii, przekazów ustnych czy muzyki.

Istnieje pilna potrzeba budowania, zwłaszcza wśród młodszych pokoleń, większej świadomości, że materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe i jego ochrona mają istotne znaczenie i przekazywane z pokolenia na pokolenie w parafiach i diecezji, zapewnia poczucie tożsamości i ciągłości.

Ponieważ nie istnieje prawna definicja dobra kultury materialnej, przyjęto za takie dobra uznawać każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturowego ze względu na wartość historyczną lub artystyczną. Dobra kultury dzielą się na ruchome (obrazy, rzeźby itp.) i nieruchome (cmentarze, pola bitewne itp.).

Wraz ze wzrostem zainteresowania historią lokalną, wzrasta poczucie wartości dziedzictwa parafialnego, a więc tego „bliskiego”, „naszego”. Wyrazem tego wzrastającego poczucia wartości dziedzictwa są powstające opracowania dotyczące historii parafii, albumy o parafiach, czy parafialne izby pamięci. Zazwyczaj „dopingują” do tego parafialne rocznice i

jubileusze. Ogromne znaczenie dla utrwalenia historycznej pamięci mają parafialne zasoby archiwalne i kroniki parafialne.

1. *Jakie jest społeczne zapotrzebowanie na znajomość dziedzictwa pozostawionego nam przez przodków?*
2. *W jaki sposób zachowuje się i dba o dziedzictwo własnej wspólnoty parafialnej?*
3. *Jak wykorzystywane są współczesne środki komunikacji w promocji dziedzictwa wspólnoty parafialnej?*

## **2. Jak powinno być? (ujęcie teologiczne)**

Mamy obowiązek znać historię diecezji i parafii oraz działać na rzecz ich dobra.

Dziedzictwo kulturowe diecezji tarnowskiej stanowią akceptowane przez Kościół katolicki wartości religijne, historyczne, patriotyczne, naukowe i artystyczne. Są to zarówno obiekty nieruchome, jak i ruchome wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi i obyczajowymi. Dziedzictwo diecezji uznawane jest za godne ochrony dla dobra wiernych oraz przekazania następnym pokoleniom. Ma ono znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju kulturalnego, kultywowania poczucia piękna i chrześcijańskiej wspólnoty cywilizacyjnej.

Parafia powinna mieć opracowaną swoją historię. Członkowie wspólnoty powinni znać najważniejsze daty historyczne związane z ważnymi wydarzeniami dla konkretnej parafii. Kodeks Prawa Kanonicznego (kan. 535 § 4 i 5) nakazuje, by „każda parafia miała własny depozyt dokumentów, czyli archiwum, w którym należy przechowywać księgi parafialne, łącznie z listami biskupów oraz innymi dokumentami, których zachowanie jest konieczne lub pożyteczne” oraz dodaje, że „należy pilnie przechowywać także stare księgi parafialne, zgodnie z wymogami prawa partykularnego”.

Warto przypomnieć słowa Jana Pawła II z 1979 r.:

*I dlatego pozwólcie — że zanim odejdę — popatrzę jeszcze stąd na Kraków, na ten Kraków, w którym każdy kamień i każda cegła jest mi droga i popatrzę stąd na Polskę... I dlatego — zanim stąd odejdę, proszę was, abyście całe to duchowe dziedzictwo, któremu na imię „Polska”, raz jeszcze przyjęli z wiarą, nadzieją i miłością — taką, jaką zaszczepia w nas Chrystus na chrzcie świętym, - abyście nigdy nie zwątpili i nie znużyli się, i nie zniechęcili, abyście nie podcinali sami tych korzeni, z których wyrastamy. Proszę was: abyście mieli ufność nawet wbrew każdej swojej słabości, abyście szukali zawsze duchowej mocy u Tego, u którego tyle pokoleń ojców naszych i matek ją znajdowało, abyście od Niego nigdy nie odstąpili, abyście nigdy nie utracili tej wolności ducha, do której On „wyzwala” człowieka, abyście nigdy nie wzgardzili tą Miłością, która jest „największa”, która się wyraziła przez Krzyż, a bez której życie ludzkie nie ma ani korzenia, ani sensu.*

## **3. Co robić, aby było jak powinno być?**

Szczególne odpowiedzialność za ochronę zabytków sztuki kościelnej spoczywa na proboszczach i rektorach władających obiektami zabytkowymi. Postanowienia ustawy państwowej o ochronie zabytków obowiązuje ich w sumieniu [...]. Troska posiadaczy i administratorów obiektów zabytkowych powinna obejmować także zbieranie informacji na temat powierzonych sobie obiektów oraz zdobywanie ogólnej wiedzy nt. ochrony zabytków, doktryn konserwatorskich itp., co ułatwi późniejsze postępowanie z tymi obiektami.

Obiekty szczególnie cenne, a zwłaszcza wycofane z kultu, mogą być przeniesione do Muzeum diecezjalnego lub wzbogacić kolekcję parafialną. Muzea i kolekcje mają na celu nie tylko zabezpieczenia zabytków ale i specyficzne oddziaływanie duszpasterskie realizowane przez stałą ekspozycję i wystawy okresowe.

Ochronie podlega nie tylko kościół parafialny, ale także otoczenie świątyni, w tym cmentarz przykościelny (także teren byłego cmentarza) wraz z dzwonnica, innymi elementami kompozycji przestrzennej i drzewostanem. Cmentarze są miejscami, w których w szczególny sposób wyraża się wiara w zmartwychwstanie i specyficzna pamięć parafii. Cmentarze zabytkowe podlegają ustawowej ochronie, obejmującej układ, pomniki i drzewostan i opieka nad nimi musi być uzgadniana z Diecezjalnym Konserwatorem *Zabytków* oraz Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Opieką należy otoczyć należące do parafii Kalwarie, Drogi Krzyżowe, kaplice, figury przydrożne a także ruiny dawnych świątyni i resztki cmentarzy. W duchu ekumenicznego braterstwa podobną troską należy objąć cmentarze i pomniki innych wyznań czy narodowości, znajdujące się na gruntach parafialnych.

Zbiory archiwum parafialnego podlegają ochronie i powinny dokładnie odzwierciedlać historię parafii w wymiarze duszpasterskim i gospodarczym. Wszystko co dzieje się w tych obszarach winno być odnotowane w odpowiednich księgach, a ważne dokumenty i dokumentacje zachowane w całości. Kancelaria i archiwum parafialne winno być tak uporządkowane, aby w każdej chwili można było odnaleźć najważniejsze dokumenty zarówno te służące do bieżących spraw, jak i historyczne.

Dokumenty historyczne winny być odpowiednio posegregowane i opisane, aby każdy następny proboszcz parafii mógł łatwo odnaleźć najważniejsze dekrety, pisma, akta własności itp. Archiwum parafialne powinno być wyposażone w odpowiednie meble oraz podstawowe zabezpieczenia (zamek, klucz).

Kronika parafialna powinna być obiektywnym opisem ważniejszych wydarzeń z życia parafii, dekanatu, diecezji i kraju. Odnotowywać należy również wydarzenia, które miały wpływ na życie religijne parafii. Narracja powinna w kronice wieść prym, a dopiero uzupełniać ją mogą fragmenty dokumentów, fotografii czy wycinek z prasy.

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego parafii i diecezji oznacza środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Niematerialne dziedzictwo przekazywane przede wszystkim za pomocą relacji ustnej i tradycji jest uznane przez obowiązujące akty prawne za dziedzictwo kulturowe wymagające zachowania i ochrony.

*Jaki jest stan dziedzictwa materialnego parafii?*

*Jakie są zabytki ruchome?*

*Jakie są zabytki niematerialne?*

*Jak parafia dokumentuje swoją przeszłość?*

## MATERIAŁY POMOCNICZE

### **Jan Paweł II, List do artystów**

*Kościół potrzebuje sztuki*

*12. Aby głosić orędzie, które powierzył mu Chrystus, Kościół potrzebuje sztuki. Musi bowiem sprawiać, aby rzeczywistość duchowa, niewidzialna, Boża, stawała się postrzegalna, a nawet w miarę możliwości pociągająca. Musi zatem wyrażać w zrozumiałych formułach to, co samo w sobie jest niewyraźne. Otóż sztuka odznacza się sobie tylko właściwą zdolnością ujmowania wybranego aspektu tego orędzia, przekładania go na język barw, kształtów i*

dźwięków, które wspomagają intuicję człowieka patrzącego lub słuchającego. Czyni to, nie odbierając samemu orędziu wymiaru transcendentnego ani aury tajemnicy.

Kościół potrzebuje zwłaszcza tych, którzy umieją zrealizować to wszystko na płaszczyźnie literatury i sztuk plastycznych, wykorzystując niezliczone możliwości obrazów oraz ich znaczeń symbolicznych. Sam Chrystus często posługiwał się obrazami w swoim przepowiadaniu, co było w pełni zgodne z logiką Wcielenia, w którym On sam zechciał się stać ikoną niewidzialnego Boga.

Kościół potrzebuje także muzyków. Ileż utworów muzyki sakralnej zostało skomponowanych w ciągu stuleci przez twórców przenikniętych głębokim zmysłem tajemnicy! Tysiące wierzących umacniało swoją wiarę muzyką, która wypływała z serc innych wierzących i stawała się częścią liturgii, a przynajmniej bardzo cenną pomocą w jej godnym sprawowaniu. Śpiew pozwala przeżywać wiarę jako żywiołową radość i miłość, jako ufne oczekiwanie na zbawczą interwencję Bożą.

Kościół potrzebuje architektów, bo potrzebne mu są przestrzenie, w których mógłby gromadzić chrześcijański lud i sprawować zbawcze misteria. Po straszliwych zniszczeniach ostatniej wojny światowej i po powstaniu wielkich metropolii nowa generacja architektów nauczyła się rozumieć i spełniać wymogi chrześcijańskiego kultu, potwierdzając, że temat religijny może być źródłem inspiracji także dla współczesnych stylów architektonicznych. Dzięki temu wzniesiono wiele świątyń, które są miejscami modlitwy, ale zarazem prawdziwymi dziełami sztuki.

## **Instrukcja Episkopatu Polski o ochronie zabytków i kierunkach rozwoju sztuki kościelnej z 16.04.1966 r.**

5. Sztuka sakralna jest świadectwem, dawanym żywemu Bogu przez ludzi żyjących we wszystkich czasach. Stylem kościelnym był i musi pozostać każdorazowy styl danej epoki: stąd uchybieniem prawdzie byłoby tworzenie współcześnie w stylach minionych epok. Dotyczy to zarówno powstawania nowych obiektów sakralnych, jak i rozbudowy i uzupełnienia wystroju obiektów zabytkowych. Do kościołów zabytkowych nie należy wstawiać sprzętów imitujących dawny styl, lecz sprzęty nowoczesne, ale zharmonizowane z zabytkowym wnętrzem.

6. Wszystkie poczynania w dziedzinie budownictwa i wystroju kościoła muszą uwzględnić potrzeby kultu i czynnego uczestnictwa w nich wiernych. Stąd też uwydatnione i podkreślone być muszą: ołtarz, ambona i chrzcielnica, jak tego domaga się soborowa Konstytucja o świętej liturgii.

7. Każdy kościół jest czymś niepowtarzalnym, stąd powinien on być traktowany indywidualnie. Nie można umieszczać w nim szablonowych obrazów, figur, stacji Drogi Krzyżowej itp. Każda rzecz powinna być zaprojektowana dla konkretnego kościoła i wykonana przez dobrego artystę.

[...]

10. Wielkim niebezpieczeństwem dla powagi i świętości Domu Bożego jest skradająca się do naszych świątyń źle zrozumiana nowoczesność. Polega ona z jednej strony na usuwaniu pięknych i wartościowych przedmiotów jako przestarzałych, zamiast poddania ich fachowym zabiegom konserwatorskim, z drugiej zaś strony na umieszczeniu rzeczy nowych wprawdzie, lecz bezwartościowych. Dochodzi do tego wprowadzenie do wnętrza kościelnego różnych tkanin i wątpliwych estetycznie efektów, niezgodnych z duchem i tradycją Kościoła, jak np. elektryczne, czy sprężynowe świece ołtarzowe, układanie z żarówek monogramów, aureol czy obramowań wizerunków świętych, niewłaściwe stosowanie światła bezpośredniego, szczególnie jarzeniowego, zawieszanie ołtarzy różnymi draperiami i flagami, rozwieszanie transparentów z hasłami, posługiwanie się w celach dekoracyjnych papieroplastyką itp.

*Doceniając znaczenie hasła czy plakatu, widzimy jego miejsce co najwyżej w kruchcie lub przedścionku kościoła.*

*11. Zgodnie z postanowieniami Konstytucji o św. liturgii pragniemy, by nowoczesne dzieła sztuki sakralnej, dla których otwieramy nasze kościoły, wniosły w nie ducha ewangelicznej prostoty, prawdy i piękna. Unikając fałszywego przepychu i blichtru będącego świadectwem złego smaku, Kościół wychodzi naprzeciw estetycznej wrażliwości współczesnego człowieka, do którego najsilniej przemawia to, co proste i autentyczne.*

*12. Nowoczesną dekorację kościelną musi cechować powściągliwość i umiar, tak pod względem formy jak i treści. Dekoracja ta nie może w żadnym wypadku odwracać uwagi od ołtarza i stanowić konkurencji dla świętych obrzędów. Polichromia, oszczędna w stosowaniu kompozycji figuralnych czy symbolicznych, które łatwo deprecjonują się i powszednieją, musi zawierać jednolity, logiczny i teologicznie poprawny program ikonograficzny. Nie może on być przypadkowym i chaotycznym zlepkiem scen i postaci.*

### **List okólny Papieskiej Komisji Kościelnych Dóbr Kultury z 10.04.1994 r. do przełożonych wyższych zgromadzeń zakonnych o dobrach kultury im powierzonych.**

*To szerokie patrymonium – w którego skład wchodzi dzieła sztuki figuratywnej, architektury oraz każde inne dziedzictwo sztuki, małe czy duże, dokumenty archiwalne, manuskrypty i druki, a także muzea, archiwa i biblioteki – musi być objęte szczególną opieką; jest ono bowiem nośnikiem kultury i ewangelizacji oraz stanowi wymowne świadectwo wiary Kościoła. [...] Dobra kultury stanowią szczególne świadectwo tej właśnie działalności katolickiej i duchowej. Są więc postrzegane nie tylko jako interesujące elementy z punktu widzenia antropologicznego czy społecznego, ale przede wszystkim jako szczególny wyraz wiary, która wzrasta w Kościele i znajduje coraz odpowiednie sposoby wyrażenia swojej wewnętrznej żywotności. Z takiej to perspektywy należy na nowo przyjrzeć się kościelnym dobrom kultury: majestatycznym katedrom i niewielkim przedmiotom, wspaniałym dziełom sztuki wielkich mistrzów i drobnym egzemplarzom sztuki prostej, głębokim i wnikliwym tekstom literackim oraz pozornie jałowym rejestrom rachunkowym, które krok po kroku towarzyszą życiu Ludu Bożego.*

*„Jan Paweł II usilnie wykazywał, że odnowa Kościoła jest dziedzictwem i zobowiązaniem, czyli rzeczywistością daną i zadaną jednocześnie. Wielokrotnie wskazywał w swym posługiwaniu, iż Kościół mający postać tego świata nie dostosowuje się do jego mentalności czy tendencji, ale – czerpiąc z całego bogactwa minionych pokoleń – szuka wciąż nowego języka dla wyrażenia prastarej substancji katolickiej wiary. Uczył, iż wszędzie tam, gdzie zadomowiły się znajomość i poszanowanie przeszłości, tam wizja przyszłości nie jest iluzoryczna. Ileż razy Ojciec Święty przypominał nam, jak wielką wagę posiada w naszych czasach pamięć ludzi wierzących o własnej przeszłości, pamięć, która wyraża spójność i ciągłość tradycji chrześcijańskich pojednanych we wspólnym skarbcu Kościoła”. (Abp Stanisław Gądecki, Przedmowa, w: List apostolski Jana Pawła II w formie motu proprio „La cura vigilantissima”, Poznań 2014, s. 5-6.)*

**Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** wprowadziła pojęcie ogólnonarodowego zasobu archiwalnego i włączyła materiały archiwalne Kościołów i związków wyznaniowych – a należą też do nich zasoby archiwów parafialnych – do narodowego zasobu archiwalnego. Spuścizna archiwalna Kościoła i innych związków wyznaniowych mocą wspomnianej ustawy wchodzi w zakres pojęcia „narodowy zasób archiwalny”. W prawie polskim przez materiały archiwalne rozumie się wszelką dokumentację: zapisy informacji, niezależne od ich formy i sposobu wytwarzania,

*mające historyczne znaczenie z punktu widzenia politycznego, społecznego, gospodarczego, kulturalnego lub naukowego. Narodowy zasób archiwalny dzieli się na: państwowy zasób archiwalny i niepaństwowy zasób archiwalny. Zasób archiwów kościelnych w ustawie jest to tzw. „niepaństwowy zasób archiwalny ewidencjonowany”. Jest on pozostawiony w gestii właścicieli, czyli diecezji i parafii. Ustawa wprowadziła zasadę rejestracji niepaństwowego zasobu archiwalnego w odniesieniu do instytucji kościelnych (ks. H. Misztal, Sytuacja prawna archiwum parafialnego, „Roczniki Nauk Prawnych”, t. 12, z. 2, 2000, s. 89).*

*„Akta i księgi objęte archiwum parafialnym, choć zasadniczo stanowią jedną całość, jednakże ze względu na swą aktualną przydatność dzielą się na bieżące i historyczne. Akta bieżące to akta dotyczące aktualnie załatwianych spraw. Akta historyczne są to akta stare, niekonieczne do załatwiania bieżących spraw; są one przechowywane i chronione ze względów historycznych, jako dorobek duchowy i kulturalny parafii i Diecezji” (Instrukcja o kancelarii parafialnej, p. 43.2, IV Synod Diecezji Tarnowskiej)*

*„Archiwa kościelne stanowią miejsca pamięci o wspólnotach chrześcijańskich i dzięki temu stają się czynnikiem popierającym kulturę oraz nową Ewangelizację. Same w sobie są dobrem kultury o pierwszorzędym znaczeniu, którego specyfika tkwi w tym, iż upamiętnia ono wędrówkę Kościoła oraz przejawy jego obecności w świecie” (Duszpasterska funkcja archiwów. List okólny do biskupów diecezjalnych z 2.02.1997 r.,s.5)*

## **Konkordat**

### **Artykuł 24**

*Kościół ma prawo do budowy, rozbudowy i konserwacji obiektów sakralnych i kościelnych oraz cmentarzy — zgodnie z prawem polskim. O potrzebie budowy świątyni i o założeniu cmentarza decyduje biskup diecezjalny lub inny właściwy ordynariusz. Budowę obiektów sakralnych i kościelnych oraz założenie cmentarza inicjują właściwe władze kościelne po uzgodnieniu miejsca z kompetentnymi władzami i po uzyskaniu wymaganych decyzji administracyjnych.*

### **Artykuł 25**

*1. W każdej diecezji komisja powołana przez biskupa diecezjalnego będzie współpracować z właściwymi władzami państwowymi w celu ochrony znajdujących się w obiektach sakralnych i kościelnych dóbr kultury o ogólnonarodowym znaczeniu oraz dokumentów archiwalnych o wartości historycznej i artystycznej.*

#### **Inne:**

1. Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, (Dz.U. 1976 nr 32 poz. 190)
2. Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., (Dz.U. 2011 nr 172 poz. 1018)
3. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, (Dz.U. 2014, poz. 1446)
4. Strona internetowa Narodowego Instytutu Dziedzictwa: <http://niematerialne.nid.pl/>
5. Strona internetowa Polskiego Komitetu ds. UNESCO: <http://www.unesco.pl/>

Konspekt przygotowała  
Komisja Dziedzictwa Diecezji Tarnowskiej V SDT